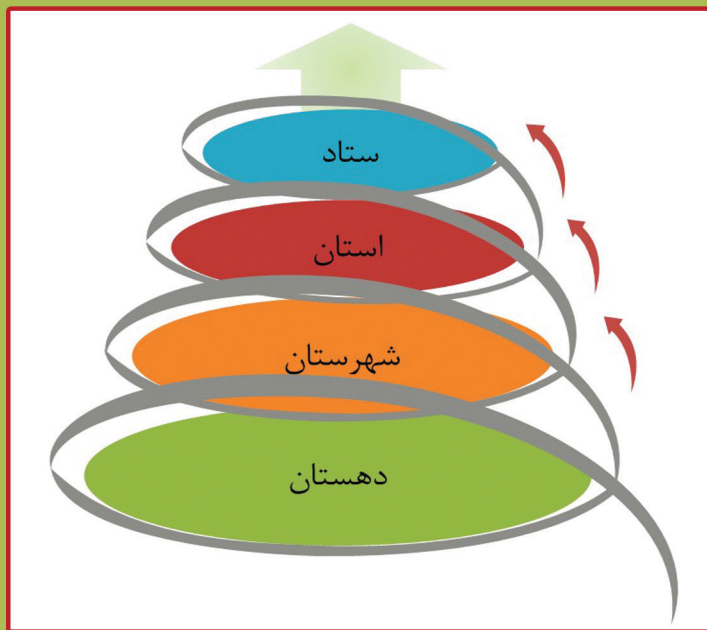

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

دستور العمل فنی برنامہ ریزی چند سطحی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

معاونت آموزش و ترویج کشاورزی
سال ۱۴۰۰

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

دستورالعمل فنی برنامه‌ریزی چندسطحی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

نویسندگان:

اسماعیل کرمی دهکردی، حسام‌الدین غلامی، محمد شریفی مقدم، جواد قاسمی، ابراهیم جعفری،
سیدکریم موسوی، مریم طهماسبی

۱۴۰۰

عنوان و نام پدیدآور	دستورالعمل فنی برنامه‌ریزی چندسطحی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی/نویسندگان اسماعیل کرمی‌دهکردی ... [و دیگران]؛ تهیه شده در معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی.
مشخصات نشر	تهران: سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، نشر آموزش کشاورزی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۴۶ ص.: جدول (رنگی)، نمودار (رنگی).
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۹-۰۵-۶
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	نویسندگان اسماعیل کرمی‌دهکردی، حسام‌الدین غلامی، محمد شریفی‌مقدم، جواد قاسمی، ابراهیم جعفری، سیدکریم موسوی، مریم طهماسبی.
موضوع	کشاورزی -- ترویج -- دستنامه‌ها Agricultural extension work -- Handbooks, manuals, etc.
شناسه افزوده	کرمی‌دهکردی، اسماعیل، ۱۳۵۱-
شناسه افزوده	Karami dehkordi, Esmail, ۱۹۷۲-
شناسه افزوده	سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی. دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
شناسه افزوده	سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی. معاونت آموزش و ترویج کشاورزی. نشر آموزش کشاورزی
رده بندی کنگره	S۵۴۴/۵
رده بندی دیویی	۷۱۵/۶۳۰
شماره کتابشناسی ملی	۸۶۶۰۳۰۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا	

ISBN: 978-622-7949-05-6

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۹-۰۵-۶

نشر آموزش کشاورزی

عنوان: برنامه‌ریزی چندسطحی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی
نویسندگان: اسماعیل کرمی‌دهکردی، حسام‌الدین غلامی، محمد شریفی‌مقدم، جواد قاسمی، ابراهیم جعفری، سیدکریم موسوی، مریم طهماسبی
مدیر داخلی: ویدا همتی
ویراستار ادبی: آذر بهبهانی
تهیه شده در: معاونت آموزش و ترویج کشاورزی - دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
ناشر: نشر آموزش کشاورزی
صفحه آرا: نادیا اکبری
شمارگان: محدود
نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۰
قیمت: رایگان
مسئولیت درستی مطالب با نویسندگان است.

شماره ثبت در مرکز فن آوری اطلاعات و اطلاع رسانی کشاورزی ۶۰۶۵۷ به تاریخ ۱۴۰۰/۹/۴ است.

نشانی: تهران، خیابان آزادی، بین نواب و رودکی، پلاک ۲۰۵، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

تلفن: ۶۶۴۳۰۴۶۴ | تلفکس: ۶۶۴۳۰۴۶۴ | کد پستی: ۱۴۵۷۸۹۶۶۸۱

مخاطبان

مدیران، پژوهشگران، کارشناسان و مروجان مسئول پهنه

اهداف آموزشی

با مطالعه این دستورالعمل مخاطبان می توانند با اصول و فرآیند برنامه ریزی
چندسطحی (در سطوح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی، شهرستان، استان و
ملی) آشنا شوند.

فهرست مطالب

مقدمه	۷
ماده ۱. تعاریف و اختصارات	۱۰
ماده ۲. ارکان برنامه‌ریزی	۱۱
۱-۲- اهداف	۱۱
۱-۱-۲- اهداف غایی در ترویج کشاورزی و منابع طبیعی	۱۱
۲-۱-۲- اهداف غایی در آموزش کشاورزی و منابع طبیعی رسمی	۱۲
۳-۱-۲- اهداف غایی در آموزش کارکنان	۱۲
۴-۱-۲- منبع نیازها و برنامه‌های آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی	۱۲
برنامه‌های کلان ترویج کشاورزی و منابع طبیعی	۱۳
۲-۲- فرایند برنامه‌ریزی	۱۵
ماده ۳. سطوح برنامه‌ریزی	۱۶
۱-۳- برنامه‌ریزی ترویجی سطح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی دهستان	۱۸
۱-۱-۳- ساختار شورای برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی سطوح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی	۱۸
۲-۱-۳- ارزیابی نیازها و تدوین برنامه	۱۹
۳-۱-۳- مبانی و روش برنامه‌ریزی در سطح پهنه	۲۰

- ۳-۱-۴- فرایند برنامه‌ریزی ترویجی در سطح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی..... ۲۲
- ۳-۱-۵- زون‌بندی یا بلوک‌بندی برای ارزیابی نیازها و تدوین برنامه..... ۲۸
- ۳-۲- برنامه‌ریزی ترویجی در سطح شهرستان..... ۳۱
- ۳-۲-۱- ارزیابی نیازها و تدوین برنامه..... ۳۱
- ۳-۲-۲- ساختار کمیته برنامه‌ریزی ترویجی شهرستان..... ۳۲
- ۳-۳- برنامه‌ریزی آموزش و ترویج در سطح استان..... ۳۳
- ۳-۳-۱- فرایند تدوین برنامه..... ۳۳
- ۳-۴-۱- شورای ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی..... ۳۶
- ۳-۴-۲- کمیته‌های ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی..... ۳۷
- پیوست (۱):..... ۴۳

مقدمه

در راستای تقویت و اصلاح نظام ترویج کشاورزی و منابع طبیعی کشور، از سال ۱۳۹۴ نظام نوین ترویج کشاورزی در کشور ارایه و از سوی مقام عالی وزارت جهاد کشاورزی از سال ۱۳۹۵ به همه استان‌ها ابلاغ شد. «بر اساس ماده ۵۹ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، وزارت جهاد کشاورزی مکلف است به‌منظور توانمندسازی تولیدکنندگان و ایجاد بستر مناسب انتقال دانش و یافته‌های تحقیقاتی به آنان، در قالب طرح نظام نوین ترویج کشاورزی نسبت به راه‌اندازی شبکه مدیریت دانش، بازسازی و تجهیز کلیه مراکز جهاد کشاورزی، تعیین پهنه‌های تولیدی و اختصاص یک کارشناس به هر پهنه، به‌روز رسانی دانش مروجان و شبکه عاملان ترویج و بکارگیری کلیه فنون ترویجی در عرصه‌های تولیدی اقدام نماید».

در راستای این تکلیف قانونی در نظام نوین ترویج کشاورزی، بر اساس نامه شماره ۳۴۳۱۰۶ مورخ ۱۳۹۷/۰۷/۰۴ رئیس سازمان اداری و استخدامی کشور و مصوبه هیات امنای سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی در جلسه مورخ ۱۳۹۷/۰۹/۰۶، «موسسه آموزش و ترویج کشاورزی» با هدف افزایش ضریب نفوذ دانش و فناوری در عرصه‌های کشاورزی، توسعه و توانمندسازی سرمایه انسانی بخش کشاورزی، بنیاد گردید که وظیفه آن سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، راهبری، پایش و ارزیابی هرگونه فعالیت آموزشی و ترویجی در بخش کشاورزی دولتی و غیردولتی تعیین شد.

موسسه آموزش و ترویج کشاورزی، ماموریت‌های چند بعدی دارد که می‌توان آنها را در محورهای اصلی شامل ترویج کشاورزی، آموزش‌های رسمی و آموزش کارکنان خلاصه کرد. همه این موارد به نوعی به توانمندسازی منابع انسانی و ظرفیت‌سازی اجتماعی در بخش کشاورزی و منابع طبیعی از نظر دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها، ارزش‌ها و سرمایه‌های اجتماعی وابسته است. رشد این توانمندی‌های انسانی و اجتماعی جز با برنامه‌ریزی دقیق و متناسب با ویژگی‌های بیوفیزیکی، اقلیمی، فرهنگی و اداری کشور امکان‌پذیر نیست.

آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی با مجموعه‌ای از پیچیدگی‌های کنش‌های انسانی و اجتماعی، همچون ارتباطات و یادگیری فردی و اجتماعی در ارتباط است. از سوی دیگر، آموزش و ترویج و نتایج آن باید با سیاست‌های توسعه‌ای بخش کشاورزی و منابع طبیعی کشور هماهنگ باشد. نبود انگیزه‌ها و اجبارهای بیرونی در فعالیت‌های ترویجی و سرشت داوطلبانه آن سبب می‌شود برنامه‌ریزی این فعالیت، بسیار پیچیده و ظریف باشد. برنامه‌های ترویجی از یک سو باید الزامات انسانی و درونی مانند شرایط سنی، علایق و نیازها، بستر اجتماعی و فرهنگی مخاطبان خویش، به‌ویژه کشاورزان و روستاییان را با توجه به شرایط محیط فیزیکی و بیولوژیکی منطقه در نظر گرفته و از سوی دیگر کاری کند تا این مداخله‌گری‌های ارتباطاتی، در توسعه بخش کشاورزی اثربخش باشند.

ارایه خدمات آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی، فرایندی است که به‌دست کنشگران پرشمار و گوناگون در بستر نظام دانش و نوآوری کشاورزی و منابع طبیعی انجام می‌شود. بخش‌های تحقیقاتی، ترویجی، آموزشی و اجرایی از سطوح ملی تا دهستان، در سراسر وزارت جهاد کشاورزی و حتی سازمان‌ها و نهادهایی در بیرون از آن و جامعه محلی، بخشی از این نظام دانش و نوآوری هستند.

تولید در بخش کشاورزی دارای سرشت زیست‌شناختی، فیزیکی و اجتماعی-اقتصادی است. ماهیت زیست‌شناختی- فیزیکی بخش کشاورزی و منابع طبیعی،

سبب شده این بخش، از شرایط محیطی همچون ویژگی‌های اقلیمی تاثیرپذیر باشد و از این رهگذر، تنوع چشم‌گیری در محصولات کشاورزی در مناطق مختلف کشور دیده می‌شود. سرشت اجتماعی- اکولوژیکی بخش کشاورزی و منابع طبیعی نیز نشان‌دهنده تاثیر عوامل فرهنگی مانند آداب و رسوم و نظام‌های بهره‌برداری متنوع و گاه بسیار پیچیده، بر تولید و مدیریت بخش کشاورزی است. در دنیای کنونی، محیط پیرامونی بخش کشاورزی و منابع طبیعی همانند دیگر بخش‌ها، شاهد تغییرات بسیار برجسته و پرشتاب است. پاسخگویی سریع به تغییرات شدید و پیچیده در نظام‌های برنامه‌ریزی کاملاً متمرکز، دشوار است. بنابراین برنامه‌ریزی در نظام آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی باید مشارکتی و تقاضامحور باشد. پس، در کشوری مانند ایران که دارای تنوع بیوفیزیکی، اجتماعی و فرهنگی است، برنامه‌ریزی متمرکز و بالا به پایین، با شکست روبرو خواهد شد.

بنابر آن‌چه گفته شد، برنامه‌ریزی به شیوه غیرمتمرکز و از «پایین به بالا»، هم‌زمان با مشارکت ذی‌نفعان کلیدی از سطح جامعه روستایی تا ستاد ملی، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. به‌ویژه که ظرفیت بسیار بزرگی از منابع انسانی و اجتماعی در سراسر کشور در سطوح روستا، دهستان، شهرستان و استان وجود دارد که بسیج آنان می‌تواند نقش بسیار کارآمدی در تقویت نظام برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشور داشته باشد. وجود چندین هزار مروج مسئول پهنه با تحصیلات دانشگاهی، کارشناسان، محققان، مددکاران ترویجی، سربازان سازندگی، تسهیل‌گران زن روستایی، کشاورزان خبره و پیشرو، داوطلبان، همیاران طبیعت، دهیاران و شوراهای روستایی، مراکز غیردولتی خدمات‌رسان کشاورزی، سازمان‌های مردم‌نهاد منابع طبیعی و محیط‌زیست، تشکلهای و تعاونی‌های کشاورزی و روستایی و غیره تنها بخشی از سرمایه‌های انسانی و اجتماعی بخش کشاورزی کشور است.

بر این اساس و در راستای بهبود فرایند برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی در موسسه آموزش و ترویج کشاورزی به‌عنوان متولی سیاست‌گذاری،

برنامه‌ریزی، هدایت و نظارت بر این فعالیت‌ها در کشور و به‌منظور بهره‌گیری از ظرفیت سیاست‌گذاران، محققان، دانشگاهیان و دست‌اندرکاران ترویج در سطوح دهستان، شهرستان و استان و همچنین نمایندگان و تشکلهای کشاورزان و جامعه روستایی، «دستورالعمل برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی» در سطح موسسه، تدوین شد که در ادامه ارایه می‌شود.

ماده ۱. تعاریف و اختصارات

موسسه: در این دستورالعمل منظور، موسسه آموزش و ترویج کشاورزی است. ترویج کشاورزی و منابع طبیعی: مجموعه‌ای از رهیافت‌ها، روش‌ها، فعالیت‌ها و فرآیندهای مداخله‌گرانه ارتباطاتی، برنامه‌ریزی شده و نظام‌مند، مبتنی بر دانش بومی و علمی کاربردی برای آموزش غیررسمی بهره‌برداران؛ توسعه و انتقال نوآوری‌ها و تسهیل پذیرش دانش و نوآوری‌های کشاورزی توسط بهره‌برداران انفرادی و جمعی؛ و شبکه‌سازی ارتباطاتی و تسهیل یادگیری اجتماعی میان کنشگران مختلف است (کریمی دهکردی و همکاران، ۱۳۹۸).

برنامه‌های ترویج کشاورزی و منابع طبیعی: با توجه به تعریف بالا، کلیه برنامه‌های ارایه شده توسط دفاتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی، توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری، سامان‌دهی مراکز جهاد کشاورزی و شبکه ترویج، شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی و آموزش بهره‌برداران و مشاغل کشاورزی (دوره‌های آموزش مهارتی بهره‌برداران از سوی مدیریت‌های هماهنگی ترویج استان‌ها، مراکز آموزش کشاورزی یا مراکز آموزش تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی) بخشی از برنامه‌های ترویج کشاورزی و منابع طبیعی به‌شمار می‌روند.

آموزش‌های رسمی متوسطه کشاورزی و منابع طبیعی: کلیه آموزش‌های رسمی که در هنرستان‌های کشاورزی، دوره‌های کار و دانش، مراکز آموزش کشاورزی،

مراکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی به هدف رشد دانش و مهارت‌ها و ارایه مدرک تحصیلی به دانش‌آموزان مقاطع متوسطه، برگزار می‌شوند. برنامه‌های آموزش کارکنان: کلیه برنامه‌هایی که با هدف بهبود سطح دانش، بینش و مهارت‌های حرفه‌ای و تخصصی کارکنان برای انجام وظایف محوله، بهبود مستمر وظایف شغلی و تصدی مسئولیت‌های جدید تدوین می‌شوند. هدف این برنامه‌ها، بهبود کارکرد فردی و گروهی کارکنان با بهره‌گیری مستمر از علوم و یافته‌های جدید برای توسعه کشاورزی و رشد جایگاه آن در اقتصاد ملی است.

ماده ۲.۲. ارکان برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی دو رکن اساسی دارد که یکی تعیین اهداف و دیگری مشخص کردن فرایند رسیدن به اهداف است.

۲-۱- اهداف

۲-۱-۱- اهداف غایی در ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

هدف غایی ترویج کشاورزی و منابع طبیعی افزایش سطح دانش، بینش، مهارت‌ها، ارزش‌ها و سرمایه اجتماعی جوامع روستایی (مردان، زنان و جوانان روستایی) به هدف افزایش بهره‌وری و تولید پایدار محصولات کشاورزی، مدیریت پایدار منابع طبیعی، بهبود سطح توانمندی و توسعه جوامع روستایی، عشایری و کشاورزی است. مهم‌ترین اهداف کلی ترویج کشاورزی و منابع طبیعی عبارتند از (کریمی دهکردی و همکاران، ۱۳۹۸):

- مداخله‌گری فعال ارتباطاتی ترویج در حوزه نظام‌های تولید پایدار کشاورزی و منابع طبیعی با تاکید بر تولید پایدار، امنیت غذایی، تولید غذای سالم، صیانت از منابع طبیعی و محیط زیست، مدیریت تنوع زیستی، بهبود زنجیره ارزش محصولات کشاورزی، افزایش تاب‌آوری و سازگاری در برابر بحران‌های محیطی و طبیعی،

- تسهیل الگوی کشت مناسب، افزایش ضریب مکانیزاسیون و یکپارچه‌سازی.
- توانمندسازی نیروی انسانی تولیدکننده و بهره‌بردار (بزرگسالان و جوانان) از راه رشد دانش، مهارت، و تغییر نگرش و رفتار بهره‌برداران.
 - توانمندسازی تشکلهای مردمی محلی و کارگزاران اجرایی.
 - انتقال و تبادل دانش و اطلاعات فنی به عرصه‌های تولیدی و تسهیل پذیرش نوآوری‌ها با بهره‌گیری از ظرفیت جوامع محلی و شبکه ترویج در نظام دانش و نوآوری کشاورزی.

۲-۱-۲- اهداف غایی در آموزش کشاورزی و منابع طبیعی رسمی

برنامه‌های آموزش کشاورزی و منابع طبیعی رسمی متوسطه به دنبال رشد دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های اجتماعی دانش‌آموزان در مقطع متوسطه در هنرستان‌ها و مراکز آموزش کشاورزی و دوره‌های کاردانش هستند تا بتوانند برای انجام فعالیت‌های کشاورزی، آماده شده و یا یک تکنسین کشاورزی ماهر شوند.

۲-۱-۳- اهداف غایی در آموزش کارکنان

برنامه‌های آموزش کارکنان بخش کشاورزی و منابع طبیعی به دنبال ارتقا و به‌روز نمودن دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های اجتماعی کارکنان شاغل در همه سازمان‌ها و معاونت‌های وزارت جهاد کشاورزی در سطوح مختلف (مدیران، کارشناسان، پژوهشگران و دیگر کارکنان) هستند.

۲-۱-۴- منبع نیازها و برنامه‌های آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

برنامه‌های آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی از دو منبع اصلی استخراج می‌شوند:

الف) اهداف مبتنی بر سیاست‌های کلان بخش کشاورزی و منابع طبیعی

ب) اهداف مبتنی بر ظرفیت‌های محلی و نیازهای کشاورزان

۲-۱-۴-۱- نیازها و برنامه‌های مبتنی بر سیاست‌های کلان بخش

کشاورزی و منابع طبیعی

این‌گونه نیازها ناشی از انتظارات جامعه و محیط پیرامونی، از بخش کشاورزی و نیز آموزش و ترویج کشاورزی است. برای برآورده‌سازی این انتظارات، باید در فرایند برنامه‌ریزی آموزش و ترویج به اسناد بالادستی مانند سند چشم‌انداز، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و برنامه‌های پنج ساله توسعه اقتصادی- اجتماعی کشور توجه شود. در سطح محدودتر، برخی از این نیازها ناشی از انتظارات وزارت جهاد کشاورزی از آموزش و ترویج است که به این دست انتظارات، «سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی» گفته می‌شود. آمار چنین نیازها و اهدافی را می‌توان از شرح وظایف وزرات جهاد کشاورزی و سازمان‌ها و معاونت‌های مختلف آن دریافت نمود. امنیت غذایی، تولید و تامین غذای سالم، افزایش بهره‌وری، حفاظت از منابع پایه، حفظ ذخایر ژنتیکی، تنوع زیستی و بهبود معیشت خانوارهای روستایی و کاهش فقر از چنین نیازها و اهدافی هستند.

برنامه‌های کلان ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

برنامه‌های کلان مهم ترویج کشاورزی و منابع طبیعی در زیر آمده است. انجام این برنامه‌ها نیازمند بکارگیری مجموعه‌ای از رهیافت‌ها، روش‌ها و ابزارهای مناسب ترویجی جامع‌نگر با تاکید بر نظام‌های کشاورزی مختلف کشور در جوامع روستایی، عشایری و کشاورزی است:

- ترویج تولید پایدار محصولات کشاورزی و امنیت غذایی

◆ ترویج تولید پایدار محصولات زراعی

◆ ترویج تولید پایدار محصولات باغبانی (میوه‌جات، محصولات گلخانه‌ای، قارچ و

گیاهان زینتی)

◆ ترویج تولید پایدار دام و ماکیان (دام سبک و سنگین، ماکیان، زنبور عسل و نوغان‌داری)

- ◆ ترویج تولید پایدار شیلات و آبزیان
- ◆ ترویج بهداشت دام و آبزیان
- ◆ ترویج تولید پایدار گیاهان دارویی
- ◆ ترویج مدیریت پایدار آفات و بیماری‌ها
- ◆ ترویج فرآوری محصولات کشاورزی
- ◆ ترویج و توسعه کاربرد ماشین‌آلات و مکانیزاسیون کشاورزی
- ترویج مدیریت پایدار منابع طبیعی و منابع پایه تولید
- ◆ ترویج مدیریت پایدار جنگل‌ها
- ◆ ترویج مدیریت پایدار مراتع و حوزه‌های آبخیز
- ◆ ترویج مدیریت پایدار خاک
- ◆ ترویج مدیریت پایدار آب
- ◆ ترویج بیابان‌زدایی پایدار
- ◆ ترویج آبخوان‌داری
- ترویج ارتقای بهداشت شغلی کشاورزی
- ترویج ارتقای سلامت غذا و تولید محصولات گواهی‌شده
- ترویج مدیریت پایدار و مشارکتی تنوع زیستی گیاهی و جانوری
- ترویج ارتقای سرمایه‌های اجتماعی و ظرفیت‌سازی تشکلهای و تعاونی‌های کشاورزی و روستایی
- ترویج بازار محوری محصولات کشاورزی
- ترویج ظرفیت‌سازی جوانان روستایی و عشایری
- ترویج و توسعه ظرفیت فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری
- ترویج مدیریت مخاطرات و بحران‌های نوظهور مرتبط با بخش کشاورزی و جوامع روستایی و عشایری
- ترویج مدیریت ضایعات و زایدات بخش کشاورزی

- برنامه آموزش مددکاران ترویجی و تسهیل‌گران زن روستایی
- برنامه مهارت‌آموزی کارکنان وظیفه نیروهای مسلح
- برنامه مهارت‌آموزی سربازان سازندگی
- برنامه سنجش و نظارت بر صلاحیت‌های حرفه‌ای
- برنامه‌های کلان آموزش کارکنان و آموزشهای رسمی متوسطه
- با توجه به ضرورت توسعه منابع انسانی وزارت جهاد کشاورزی و تربیت نیروی انسانی آینده در بخش کشاورزی، دو برنامه زیر مورد توجه هستند:
- الف) برنامه کلان ارتقای دانش و مهارت کارکنان (مروجان، کارشناسان و مدیران)
- ب) برنامه آموزش کشاورزی و منابع طبیعی رسمی متوسطه برای ارتقای دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های اجتماعی دانش‌آموزان مقطع متوسطه
- ۲-۱-۴-۲- برنامه‌های مبتنی بر ظرفیت‌ها و نیازهای جامعه کشاورزی،

روستایی و کارکنان

افزون بر برنامه‌های کلان نام‌برده، بخش مهمی از فرایند شکل‌گیری برنامه‌های آموزش و ترویج کشاورزی، در ظرفیت‌های محلی و نیازهای جامعه کشاورزی، روستایی و عشایری (ظرفیت‌های اقتصادی و طبیعی، دانش، نوآوری‌ها، مهارت‌ها، ارزش‌ها و سرمایه‌های اجتماعی) ریشه دارند که این برنامه‌ها به نوبه خود با توسعه پایداری کشاورزی و روستایی همسو می‌شوند. برآورد این ظرفیت‌ها و نیازها، نیازمند ارزیابی در سطح صف و با مشارکت حداکثری ذی‌نفعان و ذی‌ربطان مختلف به‌ویژه کشاورزان است. همچنین شناخت نیازهای کارکنان نیز بخش مهمی از برنامه‌ها را تعیین می‌کند.

۲-۲- فرایند برنامه‌ریزی

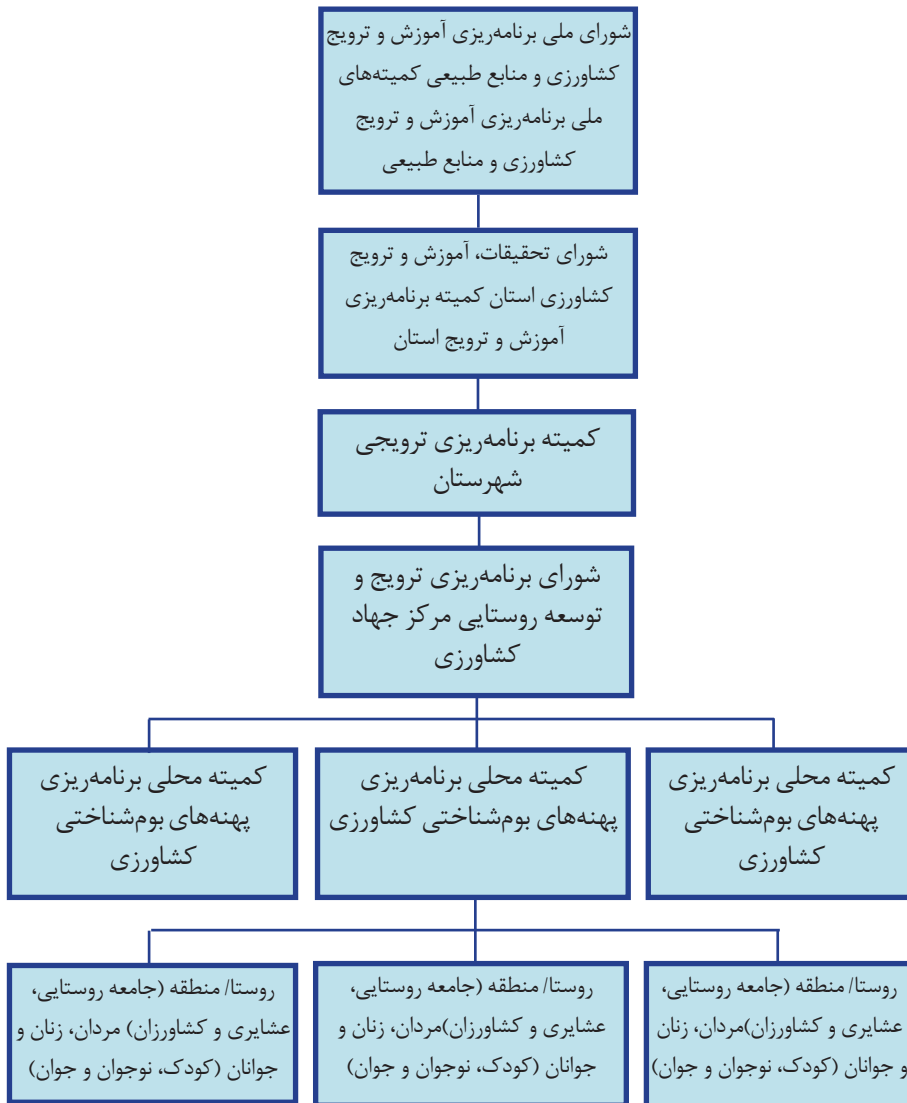
فرایند برنامه‌ریزی آموزش و ترویج باید به‌صورت یکپارچه، منسجم، موثر و نظام‌مند با درنظرگیری شرایط، عوامل و امکانات محلی و بر اساس سیاست‌های

ملی و اولویت‌های محلی به‌صورت برنامه‌ریزی مشارکتی انجام شود و قابلیت تلفیق و یکپارچه‌سازی اهداف مبتنی بر نیازهای مخاطبان را داشته باشد. از این رو، در چهارچوب برنامه‌ریزی بویل (۱۹۸۱) باید موارد زیر انجام گیرد. این مراحل می‌توانند متوالی انجام نشده و برخی هم‌زمان انجام شوند.

- ◆ شناسایی مبانی برنامه‌ریزی: فلسفه‌ها، سیاست‌ها و فرایندها
- ◆ تحلیل موقعیت جامعه محلی و مخاطبان
- ◆ شناسایی نتایج مورد انتظار یا اهداف
- ◆ طراحی برنامه آموزشی- ترویجی
- ◆ برنامه اقدام: تعیین رویدادها، فعالیت‌ها، شیوه‌های اجرا، مخاطبان و تقویم زمانی اجرای آنها
- ◆ اجرای برنامه
- ◆ پاسخگویی
- ◆ ارزشیابی
- ◆ اطلاع‌رسانی درباره ارزش برنامه

ماده ۳. سطوح برنامه‌ریزی

برنامه‌های آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی، با تدوین یک نظام برنامه‌ریزی چند سطحی، مشارکتی و یکپارچه انجام می‌شود. برنامه‌ریزی در پنج سطح پهنه‌های بوم‌شناختی کشاورزی (پهنه‌های تولیدی یا کشاورزی)، مرکز جهاد کشاورزی دهستان، مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان، سازمان جهاد کشاورزی استان و موسسه در سطح ملی به انجام خواهد رسید، هرچند در هر روستا نیز می‌توان کمیته‌های محلی مردمی را نیز ایجاد کرد. در این سطوح، کنشگران گوناگون ارتباط کارساز و منسجم افقی و عمودی خواهند داشت تا با بهره‌گیری از آرا و نظرات همه کنشگران در این پنج سطح، برنامه نهایی از انسجام کافی برخوردار باشد (شکل ۱).

شکل ۱- جریان برنامه‌ریزی چندسطحی، مشارکتی و یکپارچه آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

۳-۱- برنامه‌ریزی ترویجی سطح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی دهستان

۳-۱-۱- ساختار شورای برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی سطوح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی

اعضای دایمی شورای محلی برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی پهنه بوم‌شناختی کشاورزی

باتوجه به اینکه دامنه فعالیت‌های مروجان در سطوح پهنه‌ها فراتر از تولیدات کشاورزی است، در این نوشتار به جای «پهنه‌های تولیدی» از «پهنه بوم‌شناختی کشاورزی» استفاده شده است تا بتوان مدیریت منابع طبیعی و محیط‌زیست را در آن جای داد. اعضای دایمی کمیته محلی برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی پهنه بوم‌شناختی کشاورزی به شرح زیر آمده است:

- ۱- مروج مسئول پهنه (رئیس کمیته)
- ۲- دو نفر نمایندگان کشاورزان پیشرو/ بهره‌برداران منابع طبیعی
- ۳- یک نفر نماینده مددکاران ترویجی در پهنه
- ۴- یک نفر نماینده تسهیل‌گران زن روستایی در پهنه
- ۵- نماینده تشکّل‌ها و تعاونی‌های روستایی و کشاورزی پهنه
- ۶- نماینده بخش غیردولتی (شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای/ فنی مهندسی، کلینیک‌ها و غیره)

- ۷- کارشناسان و محققان کشاورزی برحسب موضوع
- ۸- رئیس یا نماینده شوراهای اسلامی یکی از روستاهای تحت پوشش
- ۹- یک نفر از دهیاران یکی از روستاهای تحت پوشش
- اعضای دایمی شورای برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی مرکز جهاد کشاورزی
- ۱- رئیس مرکز جهاد کشاورزی (رئیس شورا و تاییدکننده برنامه‌ها و نیازها)

- ۲- مروجان مسئول پهنه (یکی از مروجان به‌عنوان دبیر شورا)
 - ۳- دو نفر نمایندگان کشاورزان پیشرو/ بهره‌برداران منابع طبیعی
 - ۴- یک نفر نماینده مددکاران ترویجی مرد
 - ۵- یک نفر نماینده تسهیل‌گران ترویجی زن
 - ۶- نماینده تشکّل‌های روستایی و کشاورزی
 - ۶- محقق معین
 - ۷- نماینده بخش غیردولتی (شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای/ فنی مهندسی، کلینیک‌ها و غیره)
 - ۸- رئیس اداره ترویج شهرستان
- تبصره ۱:** در صورت نیاز به مشارکت افراد دیگر همچون نماینده بخش‌داری و نماینده شورای بخش، رئیس مرکز می‌تواند به‌صورت موقت و موقتی آنها را برای شرکت در جلسات شورا دعوت کند.

۳-۱-۲- ارزیابی نیازها و تدوین برنامه

تدوین برنامه‌های ترویجی پهنه‌ها بر اساس نیازهای بهره‌برداران در سطح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی دهستان انجام خواهد شد. مسئولیت ارزیابی و برآورد نیازها در این سطح به‌عنوان پایه برنامه‌های ترویجی بر عهده مروجان پهنه و شورای برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی مرکز جهاد کشاورزی است. تدوین برنامه با توجه به شرایط اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خاص هر پهنه بر عهده این شورا است. آمارگیری از نیازها و تدوین برنامه پهنه‌های هر مرکز، با توجه به منابع انسانی و مادی هر مرکز می‌تواند متفاوت باشد. همچنین بهره‌گیری حداکثری از فنون و روش‌های ارزیابی مشارکتی نیازها با هدف مشارکت کامل جامعه محلی و دیگر ذی‌ربطان و ذی‌نفعان، از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزی چندسطحی و پایین به بالاست. سرانجام بر پایه برآورد نیازها، برنامه پیشنهادی مرکز تدوین می‌شود. در این سطح، مروجان

هر پهنه پس از ارزیابی اولیه نیازهای آن پهنه، موارد شمارش شده را در شورای برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی مرکز جهاد کشاورزی مطرح می‌کنند. ذی‌ربطان کلیدی، این موارد را در شورای نام‌برده بررسی نموده و برنامه‌های دهستان را برای طرح در شورای شهرستان تدوین می‌کنند.

تبصره ۲: در جمع‌بندی نیازها و تدوین برنامه‌ها توسط شورای برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی مرکز جهاد کشاورزی، نه تنها نیازهای مشترک پهنه‌ها، که نیازهای خاص هر پهنه باید مورد توجه قرار گیرد. به زبان بهتر، هم‌زمان با جمع‌بندی نیازها و تدوین برنامه‌ها، افزون بر مشخص شدن ظرفیت‌ها، نیازها و برنامه‌های مشترک همه پهنه‌ها، باید نیازها و برنامه‌های خاص احتمالی هر یک از پهنه‌ها نیز مشخص باشد و به کمیته برنامه‌ریزی ترویجی شهرستان اعلام شود.

تبصره ۳: شورای برنامه‌ریزی ترویج و توسعه روستایی مرکز جهاد کشاورزی، افزون بر ارایه نیازهای بهره‌برداران، باید نیازهای آموزشی مروجان پهنه‌ها و کارکنان مراکز جهاد کشاورزی را نیز ارایه کند.

۳-۱-۳- مبانی و روش برنامه‌ریزی در سطح پهنه

در این دستورالعمل، برنامه‌ریزی ترویجی و مدیریت برنامه در سطح پهنه، در چهارچوب یک مدل ترویجی مبتنی بر مدیریت یکپارچه پهنه‌های بوم‌شناختی کشاورزی، در ساختار متنوع و نظام غالب خرده مالکی کشاورزی بنا شده است. این مدل اصلاحی، تلفیقی از کارکردها و رویکردهای اصلاحی و ترویجی ویژه نظام پهنه‌بندی، همچون رهیافت‌های ترویج مشارکتی، پژوهش و ترویج نظام‌های کشاورزی، و رهیافت‌های نوین مشارکتی دیگر است که در قالب یک مدل مدون با عنوان «مدیریت مشارکتی نظام‌مند» تلفیق و جانمایی شده است. مدیریت مشارکتی نظام‌مند، بخشی از یک راهبرد جامع‌تر تحت عنوان «توسعه یکپارچه جامعه محلی» است که در زیر مجموعه آن، شیوه طرح‌ریزی و راهکارهای متنوعی برای رشد و توسعه روستایی پیش‌بینی و تدوین شده است.

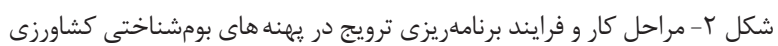
«مدیریت مشارکتی نظام‌مند» یک فرایند مشارکتی و مبتنی بر پروژه برای مدیریت پهنه ترویجی است که با ارتقای مهارت‌های ترویجی و تسهیل‌گری مروج مسئول پهنه در نهادسازی، سازمان‌دهی، برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های توسعه کشاورزی در قالب یک سازمان کار یکپارچه محلی، به عنوان یک فرایند مدیریت مستمر، به فرجام می‌رسد. ایده اصلی آن، انسجام و رشد توان ذی‌نفعان از راه توانمندسازی آنان برای داشتن نقش فعال در برنامه‌ریزی پروژه‌ها و تصمیم‌گیری به‌صورت یکپارچه و گروهی است.

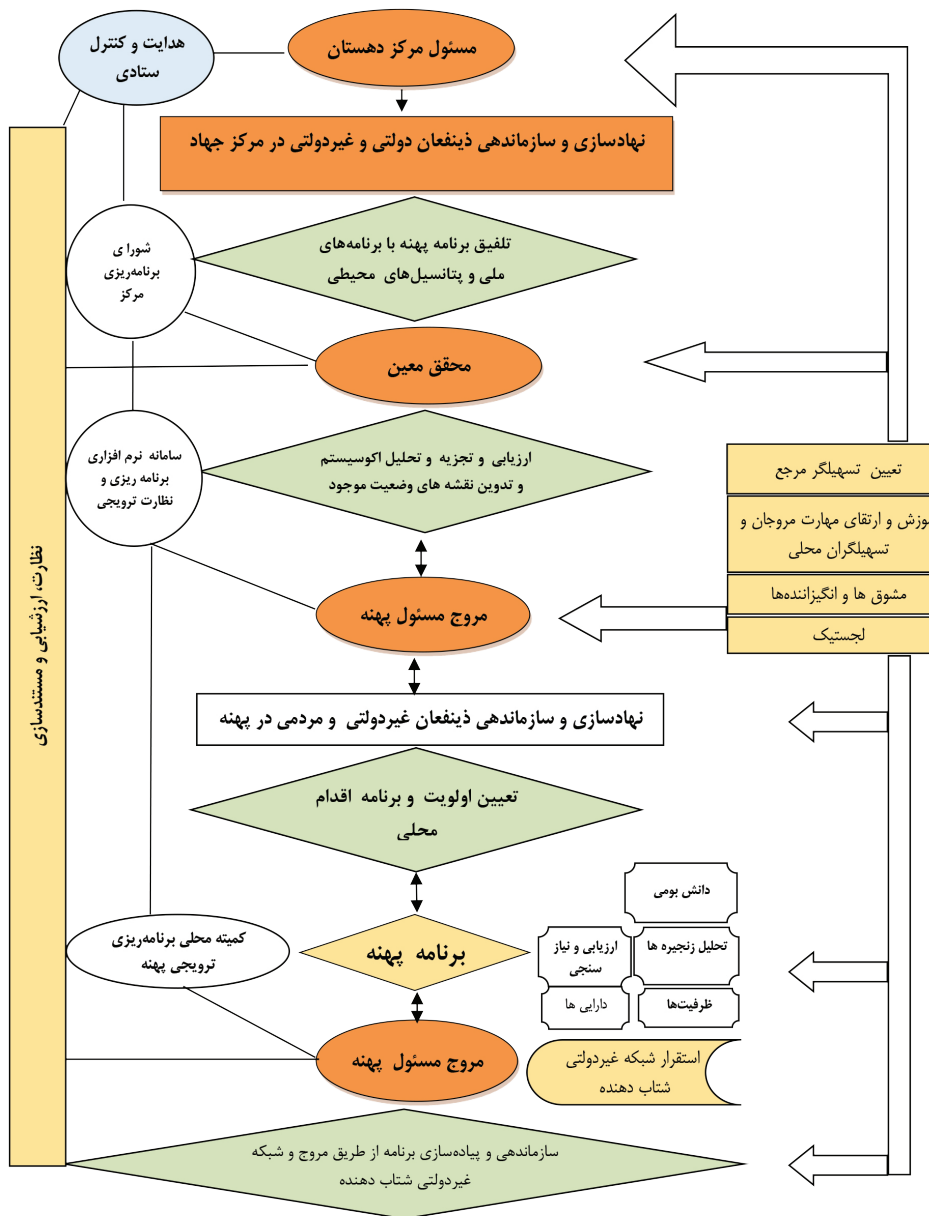
این مدل نظام‌یافته دارای روش، ابزار، و مراحل کار منطقی ویژه برنامه‌ریزی منطقه‌ای است. این قاعده‌مندی، رسیدن به شناخت و درک مشترک و شفاف از جستارهای پهنه ترویجی را آسان می‌سازد. همچنین ضابطه و چهارچوبی منطقی برای تدوین برنامه و چشم‌انداز توسعه در هر پهنه ارایه می‌کند. با پایش و کنترل چرخه‌ای کار در هر یک از مراحل پروژه و دریافت نتایج، در حین کار و با کسب تجربه، اصلاحاتی در آن مرحله انجام می‌گیرد. به زبان دیگر، این یک برنامه چرخه‌ای پویا است و اقدامات هر مرحله از کار به‌صورت معمول دنبال می‌شود تا زمانی که هشدار یا نشانه‌ای جدید، سبب بازنگری در کار شود. این بازنگری نه تنها نشان‌دهنده اشکال یا ضعف و کاستی روش برنامه‌ریزی نیست، که بیانگر قابلیت انعطاف‌پذیری بالای برنامه‌ریزی و از نقاط قوت برجسته این روش به‌شمار می‌رود.

ارکان کلیدی این راهبرد ترویجی عبارتند از: نهادسازی محلی، ارزیابی و برنامه‌ریزی مشارکتی منطقه‌ای، انسجام سازمانی ذی‌نفعان، شبکه‌سازی مردمی برای تعیین و استقرار فناوری‌ها، استانداردها و مأموریت‌های ویژه ارتقای بهره‌وری که در قالب بسته‌های تلفیقی و با راهبری مروج مسئول پهنه پیاده می‌شوند. از این رو، مروج پهنه باید شناخت کافی و مهارت لازم در بکارگیری رهیافت‌ها، فنون و ابزارهای ترویجی و تسهیل‌گری اختصاصی این موضوع را داشته باشد (پیوست شماره ۱).

۳-۱-۴- فرایند برنامه‌ریزی ترویجی در سطح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی

فرایند برنامه‌ریزی منطقه‌ای در پهنه کشاورزی در قالب یک پروژه و توسط سازمان کار محلی در پهنه، طراحی و اجرا می‌شود. بر اساس نقش تسهیل‌گری، فرایند آماده‌سازی نهاده‌ها (سرمایه، نیروی کار و فناوری)، وجود طیف زمانی مشخص برای اجرای فعالیت‌ها و تولید برون‌داد (نتایج) برای دستیابی به آرمان پروژه و هدف توسعه‌ای مطلوب در قالب برنامه کار هر پهنه، تدوین و با تطبیقی بر شاخص‌های اکوسیستم و اهداف بالادستی، اعتباربخشی و اجرایی می‌شود. با بکارگیری این مدل، منابع محلی درون پهنه شناسایی شده و با تلفیق و بهره‌برداری از دو دسته منابع بیرونی و درونی پهنه‌های بوم‌شناختی کشاورزی، فرایند توسعه پهنه مبتنی بر سازمان کار اجتماعی محلی، پیگیری می‌شود. ساختار، اجزا و فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت پهنه بر مبنای نقشه راه برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی ترویجی با هدف هر پهنه یک یا چند برنامه، با تاکید بر ایفای نقش شبکه غیردولتی و مردمی در شکل‌های (۲) و (۳) نشان داده شده است.

شکل ۳- فرایند برنامه‌ریزی ترویجی در پهنه‌های بومشناختی کشاورزی و مراکز جهاد کشاورزی دهستان

فرایند برنامه‌ریزی ترویجی در سطح پهنه و مرکز جهاد کشاورزی به شرح زیر انجام می‌شود:

- ◆ زون‌بندی یا بلوک‌بندی فنی پهنه بوم‌شناختی کشاورزی در انطباق با نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی، وضعیت اکولوژیک (بوم‌شناختی)، منابع انسانی و امکانات ترویجی (با همکاری مروجان، کارشناسان و محققان معین)
- ◆ سازمان‌دهی و ایجاد انسجام سازمانی (دولت، تشکله‌ها و مردم) در پهنه‌های بوم‌شناختی کشاورزی در سطح مرکز دهستان توسط مسئول مرکز
- ◆ سازمان‌دهی و شبکه‌سازی گروه‌های محلی در سطح هر پهنه توسط مروج

مسئول هر پهنه

- ◆ ارزیابی فنی، بوم‌شناختی و اجتماعی، انسانی و اقتصادی توسط تیم متشکل از مروج مسئول پهنه، کارشناسان ترویج، کارشناسان موضوعی، محقق معین یا محققان دیگر و نمایندگان محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی در کمیته‌های مشترک محلی بر اساس نتایج ارزیابی در پهنه

- ◆ سازمان‌دهی نظام‌های یکپارچه مشارکتی و شبکه غیردولتی به‌عنوان هسته‌های شتاب‌دهنده (نشر اطلاعات یا بازار) برای استقرار راهکارهای حاکمیتی و مدیریتی در زنجیره ارزش تولیدات توسط مروج پهنه

- ◆ استقرار برنامه در قالب بسته‌های تلفیقی فنی- ترویجی با هدف بهبود

بهره‌وری در پهنه

- ◆ استقرار سامانه یکپارچه مستندسازی فرایندی و فنی برای تثبیت توسعه نتایج، پایش و ارزشیابی در قالب سامانه نرم‌افزاری مستقر در مرکز دهستان با دسترسی به همه سطوح

اقدامات اصلی در برنامه‌ریزی ترویجی را می‌توان از دید محتوا به پنج دسته زیر تقسیم کرد:

- ◆ زون‌بندی و بلوک‌بندی پهنه‌های بوم‌شناختی کشاورزی (با همکاری مروجان، کارشناسان و محققان معین)

- ◆ سازمان‌دهی و شبکه‌سازی ذی‌نفعان و ذی‌ربطان
- ◆ نیازسنجی و بررسی وضعیت موجود پهنه بر پایه نظام ارزیابی سریع روستایی و ارزیابی مشارکتی روستایی، بررسی محیطی و کارشناسی
- ◆ برگزاری کارگاه‌ها و اقدامات ترویجی در سطوح ذی‌نفعان و ذی‌ربطان
- ◆ کلیدی در هر پهنه برای اعتمادسازی، اجماع عملیاتی، انسجام سازمانی، شبکه‌سازی و سازمان‌دهی گروه‌های کاری مرجع محلی
- ◆ مجموعه کارگاه‌های برنامه‌ریزی محلی برای بومی‌سازی برنامه منطبق بر شرایط و ساختار هر پهنه (اقدام بر مبنای چهارچوب منطقی پروژه در هر پهنه بر مبنای تدقیق و تطبیق اطلاعات)
- ◆ اصول مهمی که پیروزی فعالیت‌ها، به ملاحظه و رعایت آنها در پهنه وابسته است عبارتند از:
- ◆ مشارکت فعال و دخالت دادن همه کشاورزان در سطوح مختلف
- ◆ ملاحظه ساختار هر پهنه و تاکید بر انطباق برنامه‌های بیرونی با شرایط محلی
- ◆ انتخاب و اجرای رهیافت‌های مشارکتی مناسب بر اساس نوع اقدام و ملاحظات پیش‌رو
- ◆ ظرفیت‌سازی در بدنه تشکلهای پهنه به‌ویژه شورای اسلامی روستا و تشکلهای صنفی کشاورزی
- ◆ بسترسازی بیرونی برای ایجاد خوداتکایی مردم محلی
- ◆ شناخت دقیق ظرفیت‌های بالقوه در جامعه محلی
- ◆ بسیج و انگیزش نیروهای محلی
- ◆ تسهیل‌گری در جامعه محلی بر مبنای تغییر در روش‌های گذشته
- ◆ یکپارچه‌سازی طرح‌ها و فعالیت‌ها در پهنه
- ◆ اعتمادسازی و بیان روشن و شفاف کمبودها، رفع کاستی‌ها و مشکلات پیشین
- ◆ شناخت دقیق دستاوردهای گذشته

- ◆ تجهیز و فعال‌سازی منابع داخلی
- برنامه‌ریزی ترویجی برای دستور کار یک کارگروه، به شرح زیر ضروری است:
- ◆ بکارگیری مهارت‌های تسهیلگری برای راهبری فرایند در پهنه با وظایف کلیدی در مرکز دهستان به شرح زیر:
- ◆ شناسایی و دسته‌بندی ذی‌نفعان موثر
- ◆ اعتمادسازی و ظرفیت‌سازی برای اجرای فرایند برنامه‌ریزی مشارکتی
- ◆ سازمان‌دهی گروه‌های کاری محلی در دو سطح مرکز دهستان و پهنه‌های ترویجی
- ◆ اجرای برنامه‌های نیازسنجی و ارزیابی‌های مشارکتی در سطح محلی
- ◆ تسهیلگری برای تلفیق نتایج حاصل از ارزیابی مردمی، ارزیابی محیطی و فنی برای تدوین برنامه اقدام در هر پهنه
- ◆ بکارگیری کارشناسان موضوعی حسب مورد با وظایف کلیدی زیر در سطح پهنه:
- ◆ مشارکت در فرایند نیازسنجی و ارزیابی‌های فنی
- ◆ عضویت سازمان‌یافته در کارگروه تدوین برنامه اقدام در مرکز دهستان
- ◆ پیگیری برای پشتیبانی و ارایه خدمات فنی مهندسی بر اساس ساز و کار نهاد مرجع مرتبط
- ◆ حضور در عرضه استقرار فناوری‌ها و ساز و کارهای فنی مهندسی اصلاحی و توسعه‌ای
- ◆ تطبیق و تایید، راهبری و پایش مسئولانه در اجرای برنامه اقدام پهنه با برنامه‌های مرجع
- ◆ بکارگیری محققان معین با تاکید بر انجام سه مسئولیت کلیدی زیر:
- ◆ ارزیابی فنی، پایش و تجزیه و تحلیل کشت بوم‌های کشاورزی
- ◆ ارایه آخرین یافته‌ها و دستورالعمل‌های کاربردی برای موضوعات خاص حاصل از ارزیابی محیطی
- ◆ اجرای برنامه‌های تحقیقات مشارکتی مزرعه‌ای در موضوعات و مشکلات خاص پهنه
- ◆ بکارگیری ارکان شبکه ترویج غیردولتی و خبرگان محلی و مردمی در قالب

کمیت برنامه‌ریزی محلی در سطح هر پهنه توسط مروج مسئول پهنه به شرح وظایف زیر:

♦ هدایت و پیگیری اجرای فرایند برنامه (ارزیابی محیطی، مردمی، فنی) در سطح پهنه

♦ پیگیری برای سازمان‌دهی و دخالت آگاهانه و ایفای نقش شبکه مردمی برای مشارکت در تدوین برنامه پهنه

♦ پیگیری برای مشارکت سازمان‌یافته در تامین منابع و اجرای برنامه

♦ مشارکت در فرایند ارزیابی و اصلاح برنامه

♦ مشارکت سازمان‌یافته برای تعمیم و گسترش برنامه توسعه در قالب شبکه مردمی

♦ ثبت نتایج و اقدامات در مراحل مختلف برنامه در سامانه برنامه‌ریزی پهنه

مهم‌ترین ارکان این شبکه عبارتند از: بهره‌برداران مرجع و کشاورزان خبره در حوزه کشاورزی و منابع طبیعی مرتبط، ارکان و اعضای تشکلهای تخصصی، تشکلهای تعاونی‌های بخش کشاورزی و روستایی، جوانان و زنان روستایی و عشایری در حوزه اجرای طرح، شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای و فنی و مهندسی کشاورزی، شرکت‌ها و خدمات فنی مهندسی غیردولتی مددکاران، تسهیل‌گران، سربازان سازندگی، بسیج سازندگی، مدیران، مجریان، کارکنان و کارشناسان شاغل در مراکز جهاد کشاورزی منطقه، ارایه‌دهندگان خدمات فنی و پشتیبانی به کشاورزان در منطقه، شوراهای اسلامی و دهیاران روستای مناطق هدف و دیگر گروه‌های هدف.

۳-۱-۵- زون‌بندی یا بلوک‌بندی برای ارزیابی نیازها و تدوین برنامه

برای انجام برنامه‌ریزی و مدیریت یکپارچه ترویجی در ساختار خرده‌مالکی پهنه‌های بوم‌شناختی کشاورزی، ضروری است تا پهنه‌ها به زون‌ها یا بلوک‌های همسانی تقسیم شود تا بتوان ارزیابی‌ها و راهکارهای اصلاحی و مدیریتی فنی کشاورزی را در محدوده‌های مورد نظر تعریف نمود. بر این اساس، تقسیم‌بندی پهنه‌های کشاورزی به زون‌های مختلف بر پایه شاخص‌های همسان و مبتنی بر معیارهای بوم‌شناختی کشاورزی (آگرواکولوژیکی)، هیدرولوژی، کاربری اراضی، اجتماعی، الگوی کشت و

غیره از راه تطبیق مرزهای اداری پهنه با نقشه‌های موجود تقسیم‌بندی رسمی با مسئولیت کارگروه کارشناسان ترویج، محققان معین، کارشناسان موضوعی و نمایندگان کشاورزان، انجام می‌شود. مهارت الزامی و پایه مورد نیاز برای مروج پهنه به‌عنوان تسهیل‌گر و راهبر این مرحله، آشنایی با سیستم‌های نقشه‌کشی، GIS و کاداستر (حدنگاری) اراضی است.

منظور از سامانه مدیریت یکپارچه، تبیین نقش مناسب دست‌اندرکاران و دستیابی به ساختاری تسهیل‌گر، چابک، کوچک و غیرمتمرکز برای سازمان‌های دولتی در تعامل با دیگر ذی‌نفعان (بخش خصوصی، سازمان‌های مردم‌نهاد، مدیریت‌های محلی و بهره‌برداران عرفی) برای رسیدن به اهداف برنامه در پهنه ترویجی است. سرشت این فعالیت‌ها عبارت است از: ارتقای دانش و نگرش فردی، یادگیری گروهی و سازمانی ذی‌نفعان بخش کشاورزی و تصمیم‌گیری جمعی برای اقدام منسجم، یکپارچه، هماهنگ و هم‌افزا برای پذیرش، باز طراحی، مشارکت فنی و اجرایی برنامه‌های مصوب و در چهارچوب اصول کشاورزی مسئولانه.

پس از سازمان‌دهی گروه‌های کاری در هر پهنه و ظرفیت‌سازی مقدماتی آنها، فرایند بررسی و تطبیق معیارها و اطلاعات فنی پهنه‌های ترویجی در گروه‌های مرجع، با هدف مشخص نمودن شاخص‌های کلیدی برنامه، پیش از آغاز برنامه در هر منطقه عملیاتی انجام می‌گیرد. آشنایی و مهارت در اجرای روش‌های ارزیابی مشارکتی، نیازسنجی ترویجی، تجزیه و تحلیل فنی و برنامه‌ریزی مشارکتی، بخشی از مهارت‌های الزامی مروج مسئول پهنه برای راهبری این مرحله است. این فرایند با مشارکت محقق معین پهنه و در قالب یک کارگروه در مرکز انجام می‌شود.

تبیین وضعیت موجود و شاخص‌ها از دو جایگاه محیطی و اجتماعی و تبیین کمی اهداف و نتایج برای تبیین اقدامات مربوط به مدیریت بر اساس توان ترویجی در هر پهنه در این مرحله انجام می‌شود. در این مرحله اقدامات کلیدی زیر انجام می‌پذیرد:

اقدام ۱: بررسی معیارها و وضعیت بوم‌شناختی کشاورزی (اگرواکولوژیک)؛ شناخت و بررسی محیطی، فرایند مدیریت، مولفه‌های کشاورزی و منابع؛ بررسی و ارزیابی اولیه و تدوین و طبقه‌بندی داده‌ها و اطلاعات پایه موضوع به تفکیک زونها در هر پهنه. مهمترین موارد عبارت‌اند از:

- ◆ تجزیه و تحلیل زیست‌بوم کشاورزی و منابع اصلی
- ◆ بررسی نظام‌های بهره‌برداری و کاربری‌های کشاورزی
- ◆ بررسی ساختار اقتصادی-اجتماعی
- ◆ بررسی منابع دست دوم شامل گزارش‌ها، نقشه‌ها، عکس‌های هوایی، تصاویر ماهواره‌ای، مطالعات کارشناسی، تحقیقات انجام‌شده، منابع اطلاعاتی تخصصی
- ◆ بررسی‌های کلیدی، مطالعات موردی، برش‌ها و مقاطع
- ◆ نقشه منطقه: بازار، چاه‌ها، زیست‌بوم، کشت‌های گوناگون، نهادها و دسترسی

به خدمات

- ◆ نقشه‌های کشتزار و طراحی نمودارهای جریانی (ثبت جریان‌های منابع در کشتزارها)
- ◆ طراحی نمودارهای کومه‌ای برای ثبت و تحلیل موضوعات گوناگون کشتزار
- همچون خاک، آب و غیره
- ◆ طراحی تقویم‌های روزانه و فصلی
- ◆ طراحی رتبه‌بندی ماتریسی: سنجش میان فناوری‌ها و راهبردها با بررسی

هزینه و فایده

اقدام ۲: ارزیابی‌های مشارکتی در سطح جامعه محلی برای دخالت دادن نظرات، دیدگاه‌ها، انتظارات، تجربیات و دانش محلی به‌صورت مستقیم با کشاورزان (گروه مرجع) با روش‌های ترویجی زیر:

- ◆ بررسی‌ها و ارزیابی‌های سریع مشارکتی و روستایی برای شناخت ساختارها و اطلاعات پایه محلی منطقه‌ای
- ◆ بررسی دیدگاه گروه‌های گوناگون
- ◆ طراحی نقشه‌های نظارت

اقدام ۳: تعریف برنامه عملیاتی مشارکتی در قالب بسته‌های تلفیقی:

- ◆ طراحی برنامه عملیاتی با تحلیل اطلاعات حاصل از بررسی محیطی و بررسی‌های محلی (اکوسیستمی/مردمی/کارشناسی)
- ◆ تدوین برنامه اقدام در کارگروه‌های اجرایی
- ◆ تعیین روش، حجم، ابزار و امکانات در هر موضوع خاص
- ◆ تعیین نقشی که گروه کار ایفا خواهد کرد
- ◆ تدوین برنامه مطالعات و پژوهش‌ها
- ◆ تعیین شرح وظایف و مسئولیت‌ها به صورت کارگروهی
- ◆ تعیین برنامه‌های ارزیابی‌های مشارکتی و برنامه توسعه
- ◆ تعیین گروه کاری و مشاوران فنی برای هر موضوع

۳-۲- برنامه‌ریزی ترویجی در سطح شهرستان

۳-۲-۱- ارزیابی نیازها و تدوین برنامه

تدوین برنامه‌های ترویجی در سطح شهرستان بر اساس نیازهای خاص شهرستان در سطح مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان انجام می‌شود. مسئولیت آمار و جمع‌بندی نیازها و برنامه‌های ترویجی مراکز جهاد کشاورزی مختلف هر شهرستان بر عهده رئیس اداره آموزش و ترویج کشاورزی شهرستان است که پس از مطرح نمودن در کمیته برنامه‌ریزی ترویجی شهرستان و تصویب توسط اعضای آن کمیته از دید محتوی، روش اجرا، اجراکننده، مخاطب و اعتبارات، برنامه‌های پیشنهادی را برای ارایه به سطح استان تایید می‌کند. فرایند آمارگیری، جمع‌بندی و تایید برنامه‌های مراکز جهاد کشاورزی با توجه به منابع انسانی و مادی هر شهرستان می‌تواند متفاوت باشد. همچنین مشارکت حداکثری مراکز جهاد کشاورزی دهستان، ستون اصلی برنامه‌ریزی چندسطحی و پایین به بالاست.

۳-۲-۲- ساختار کمیته برنامه‌ریزی ترویجی شهرستان

- ۱- مدیر جهاد کشاورزی شهرستان (رئیس کمیته)
- ۲- رئیس اداره آموزش و ترویج کشاورزی (دبیر کمیته و تاییدکننده نیازها و برنامه‌ها)
- ۳- نماینده خبرگان کشاورزی
- ۴- نماینده محققان معین
- ۵- رئیس اداره تولیدات گیاهی
- ۶- رئیس اداره تولیدات دامی
- ۷- رئیس اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان
- ۸- نماینده تشکلهای روستایی و کشاورزی
- ۹- نماینده فرماندار
- ۱۰- رئیس اداره امور عشایر شهرستان
- ۱۱- رئیس اداره تعاون روستایی شهرستان
- ۱۲- رئیس اداره امور زیربنایی و آب و خاک
- ۱۳- رئیس اداره دامپزشکی شهرستان
- ۱۴- روسای مراکز جهاد کشاورزی تحت پوشش شهرستان
- ۱۵- رئیس اداره صنایع
- ۱۶- رئیس اداره امور اراضی

تبصره ۴: جمع‌بندی نیازها و تدوین برنامه‌ها نباید سبب حذف نیازها یا برنامه‌های خاص مراکز جهاد کشاورزی شود. به زبان دیگر، هنگام جمع‌بندی نیازها و تدوین برنامه‌ها، افزون بر مشخص شدن نیازها و برنامه‌های مشترک همه دهستان‌ها، باید نیازها و برنامه‌های خاص احتمالی هر یک از مراکز جهاد کشاورزی مشخص باشد و به شورای استان اعلام شود.

تبصره ۵: کمیته برنامه‌ریزی ترویج کشاورزی و منابع طبیعی شهرستان می‌تواند بر پایه نیاز و سیاست‌های بخش کشاورزی و منابع طبیعی، متناسب با شرایط و قابلیت‌های شهرستان، برنامه‌های ترویج جدیدی را که از سوی مراکز جهاد کشاورزی پیشنهاد نشده، ارائه کند.

تبصره ۶: کمیته برنامه‌ریزی شهرستان، افزون بر ارایه نیازهای بهره‌برداران و برنامه‌های پیشنهادی شهرستان، می‌تواند نیازهای آموزشی مروجان، کارکنان مراکز جهاد کشاورزی و کارکنان مدیریت جهاد کشاورزی و اداره‌های مرتبط در شهرستان را ارایه کند.

۳-۳- برنامه‌ریزی آموزش و ترویج در سطح استان

۳-۳-۱- فرایند تدوین برنامه

تدوین برنامه‌های آموزش و ترویج در سطح استان‌ها بر اساس نیازهای خاص استان در سطح سازمان جهاد کشاورزی استان انجام خواهد شد. مسئولیت آمارگیری و جمع‌بندی نیازها و برنامه‌های پیشنهادی ترویج شهرستان‌ها و ارایه آن به کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی استان بر عهده «مدیریت هماهنگی ترویج استان» خواهد بود. فرایند آمارگیری، جمع‌بندی و تایید برنامه‌های شهرستان‌ها با توجه به منابع انسانی و مادی هر استان می‌تواند متفاوت باشد. همچنین، مشارکت حداکثری ذی‌نفعان و ذی‌ربطان، ستون برنامه‌ریزی چندسطحی و پایین به بالاست. برنامه‌های پیشنهادی پس از تصویب در کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج استان (و در صورت لزوم در شورای تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی استان)، توسط مدیر هماهنگی ترویج کشاورزی استان تایید شده و به موسسه آموزش و ترویج کشاورزی ارسال می‌شود تا کمیته‌های تخصصی ستادی، نظرات تخصصی و علمی کارشناسان را دریافت کرده و پس از تلفیق برنامه‌های پیشنهادی با سیاست‌های ملی، اعتبارات ملی تخصیص پیدا کرده و بازخورد لازم به استان اعلام شود.

کمیته برنامه‌ریزی ترویجی و آموزشی استان موظف است برنامه‌های پیشنهادی سال بعد را تا پایان مهرماه سال قبل به دبیرخانه شورای برنامه‌ریزی موسسه آموزش و ترویج کشاورزی ارسال کند.

تبصره ۷: جمع‌بندی نیازها و تدوین برنامه‌ها نباید سبب حذف نیازها یا برنامه‌های

خاص مراکز جهاد کشاورزی شود. به زبان دیگر، هنگام جمع‌بندی نیازها و تدوین برنامه‌ها، افزون بر مشخص شدن نیازها و برنامه‌های مشترک همه دهستان‌ها، باید نیازها و برنامه‌های خاص احتمالی هر یک از مراکز جهاد کشاورزی مشخص باشد و به شورای استان اعلام شود.

تبصره ۸: مدیریت هماهنگی ترویج کشاورزی استان و کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی استان می‌تواند بر پایه نیاز و سیاست‌های بخش کشاورزی و منابع طبیعی، متناسب با شرایط و قابلیت‌های استان، برنامه‌های آموزش و ترویج پیشنهادی جدید را که از سوی مدیریت‌های جهاد کشاورزی شهرستان‌ها پیشنهاد نشده باشند، ارایه کند.

تبصره ۹: کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج استان، افزون بر ارایه نیازهای بهره‌برداران و برنامه‌های پیشنهادی استان، می‌تواند نیازهای آموزشی مروجان پهنه‌ها و کارکنان مراکز جهاد کشاورزی، کارکنان مدیریت‌ها و سازمان جهاد کشاورزی و اداره‌های مرتبط در شهرستان‌ها و استان، همچنین برنامه‌های پیشنهادی در این زمینه‌ها را ارایه کند.

تبصره ۱۰: برنامه‌های ارتباط با دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشاورزی و منابع طبیعی، تعامل ترویج با تحقیقات و دیگر اجزای نظام دانش و نوآوری کشاورزی و منابع طبیعی نیز می‌تواند در این کمیته به گفتگو نهاده شود.

تبصره ۱۱: بررسی برنامه‌های مرتبط با دوره‌های کارورزی و مهارت‌آموزی دانشجویان و دانش‌آموختگان کشاورزی، همچنین نیازهای دانش‌آموزان هنرستان‌ها و مراکز آموزش رسمی کشاورزی و منابع طبیعی استان، در شوراهای مرتبط بررسی خواهند شد.

۳-۲-۳ ساختار کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی استان

۱- رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان (رئیس کمیته)

۲- مدیر هماهنگی ترویج کشاورزی استان (دبیر کمیته و تاییدکننده نیازها و برنامه‌ها)

- ۳- رئیس اداره ترویج و امور تشکله‌ها
- ۴- رئیس اداره رسانه‌های ترویجی
- ۵- رئیس اداره پشتیبانی و تجهیز شبکه
- ۶- رئیس اداره آموزش بهره‌برداران
- ۷- کارشناس مسئول فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری
- ۸- نمایندگان معاونت‌های بهبود تولیدات گیاهی، امور دامی، آب و خاک، برنامه‌ریزی و امور اقتصادی، اداری و مالی، و مدیریت امور اراضی
- ۹- رئیس (روسای) مرکز (مراکز) تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی / (مراکز) آموزش کشاورزی و منابع طبیعی
- ۱۰- دبیر محققان معین استان
- ۱۱- نماینده سازمان تعاون روستایی استان
- ۱۲- نماینده اتحادیه‌های کشاورزان استان
- ۱۳- نماینده سازمان برنامه و بودجه استان
- ۱۴- نماینده اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان
- ۱۵- نماینده اداره کل دامپزشکی استان
- ۱۶- نماینده مدیریت شیلات و امور آبزیان سازمان جهاد کشاورزی استان
- ۱۷- نماینده اداره کل امور عشایر استان
- ۱۸- نماینده کانون خبرگان استان، نظام صنفی و سازمان نظام مهندسی کشاورزی
- ۱۹- نماینده دانشگاه: از گروه‌های ترویج و آموزش کشاورزی یا توسعه روستایی (چنانچه در دسترس نباشد، از استادان رشته‌های مرتبط دعوت شود)
- ۲۱- روسای یکی از ادارات آموزش و ترویج کشاورزی شهرستان‌ها
- ۲۰- دبیر مروجان پهنه‌ها
- ۳-۴- برنامه‌ریزی آموزش و ترویج در سطح ملی

۳-۴-۱- شورای ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

این شورا در موسسه آموزش و ترویج کشاورزی واقع شده است. تصمیم‌گیری نهایی و تلفیق برنامه‌ها در شورای موسسه انجام خواهد گرفت. این شورا برای انجام این رسالت، از راه هشت کمیته برنامه‌ریزی و مجموعه‌ای از کارگروه‌ها و کمیته‌های مشورتی بهره خواهد گرفت. چنانچه نیاز باشد، زیر هر یک از کمیته‌ها، کارگروه‌های تخصصی تشکیل خواهد شد.

۳-۴-۱-۱- شرح وظایف شورای ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

- تلفیق برنامه‌های آموزش و ترویج مطرح‌شده در کمیته‌های برنامه‌ریزی
- بودجه‌بندی طرح‌های ملی
- تفکیک طرح‌های ملی و استانی
- هماهنگی میان برنامه‌های موضوعی و رهیافت‌ها و روش‌های مرتبط

۳-۴-۱-۲- ساختار شورای ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

- شورای برنامه‌ریزی موسسه آموزش و ترویج کشاورزی متشکل از همه مدیران کل دفاتر و معاونت‌های موسسه آموزش و ترویج کشاورزی به شرح زیر است:
- رئیس موسسه آموزش و ترویج کشاورزی (رئیس شورا)
 - قائم‌مقام موسسه آموزش و ترویج کشاورزی
 - معاون علمی و فناوری
 - معاون آموزشی
 - مدیرکل ترویج دانش و فناوری کشاورزی
 - مدیرکل دفتر آموزش بهره‌برداران و مشاغل کشاورزی
 - مدیرکل دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی

- مدیرکل دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری
 - مدیرکل دفتر سامان‌دهی مراکز جهاد کشاورزی و شبکه ترویج
 - مدیرکل آموزش کارکنان
 - مدیر طرح و برنامه موسسه
 - مدیر نظارت و ارزشیابی موسسه
- تبصره ۱۲:** برای هماهنگی میان موسسه آموزش و ترویج کشاورزی و معاونت‌ها و سازمان‌های اجرایی، در نشست‌های سالانه، معاونان وزیر و مدیران کل آنان دعوت می‌شوند.

۳-۴-۲- کمیته‌های ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

طرح و بررسی برنامه‌های پیشنهادی استان‌ها در کمیته‌های ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی صورت می‌گیرد. در این مرحله، برنامه‌های استانی از یک‌سو و سیاست‌های ملی بخش کشاورزی و منابع طبیعی و ملاحظات مربوط به اسناد بالادستی مانند برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی- اجتماعی کشور، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و از این دست، از سویی دیگر در کمیته‌های تخصصی- موضوعی بررسی می‌شوند. پس از بررسی، نظرات اصلاحی کمیته‌ها درباره برنامه‌های پیشنهادی استان‌ها مطرح می‌شود. همچنین تائید اعتبارات ملی پروژه‌های پیشنهادی و روش‌شناسی برنامه (روش‌ها و فنون مختلف ترویجی) در این کمیته‌ها بررسی می‌شود.

۳-۴-۲-۱- شرح وظایف کمیته‌های ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

- ♦ بررسی نیازها و برنامه‌های آموزش و ترویج پیشنهاد شده از سوی استان‌ها برای بهره‌برداران، کارکنان بخش کشاورزی و منابع طبیعی و دانش‌آموزان

- ♦ بررسی و اولویت‌بندی یافته‌های تحقیقاتی قابل ترویج، متناسب با نیازهای بهره‌برداران مناطق مختلف کشور
- ♦ سیاست‌گذاری و تعیین اولویت‌های برنامه‌های کلان ترویج بر اساس نیاز بهره‌برداران و اولویت‌های معاونت‌های اجرایی و سازمان‌های ستادی
- ♦ تدوین برنامه‌های ملی ترویج از نظر حجم، زمان، اعتبارات، رهیافت و روش ترویجی مورد استفاده برای اجرا در مناطق مختلف کشور
- ♦ سودهی و ارایه پیشنهادهای اصلاحی برای برنامه‌های آموزش و ترویج استان
- ♦ آمارگیری و اولویت‌بندی نیازهای تحقیقاتی و پیشنهاد به موسسات و مراکز تحقیقاتی مربوطه
- ♦ نظارت عالیه بر حسن اجرای برنامه‌های آموزش و ترویج

۳-۴-۲- ساختار کمیته‌های ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و

منابع طبیعی

کمیته‌های تخصصی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی متشکل از نمایندگان دفاتر و معاونت‌های ستادی موسسه است. به فراخور نوع کمیته و موضوع و محصول، حضور دیگر معاونت‌ها و سازمان‌های اجرایی و موسسات تحقیقاتی، دانشگاه‌ها، انجمن‌ها و نهادهای وابسته، در کمیته‌ها پیش‌بینی شده است. خلاصه ساختار کمیته‌ها در جدول (۱) آمده است. افزون بر این کمیته‌ها، مجموعه‌ای از کارگروه‌ها یا کمیته‌های مشورتی نیز به کارشناسان و سیاست‌گذاران این عرصه کمک می‌کنند (جدول ۲).

جدول ۱- ساختار کمیته‌های ملی برنامه‌ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

ردیف	نام کمیته	نمایندگان دفتر و معاونت‌های موسسه	معاونت‌ها/سازمان‌های اجرایی	موسسات تحقیقاتی / دانشگاه‌ها/انجمن‌ها/سایر	سایر
۱	کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج تولید پایدار محصولات زراعی	*	معاونت امور زراعت سازمان حفظ نباتات شرکت خدمات حمایتی کشاورزی مرکز توسعه تکنولوژی هراز (کاپیک)	موسسه اصلاح و تهیه بذور نهال موسسه چغندر قند موسسه تحقیقات دیم موسسه تحقیقات برنج موسسه تحقیقات پنبه موسسه تحقیقات گیاهپزشکی	اعضای مدعو از اتحادیه، نظام صنفی، مجمع ملی خبرگان و... (بر حسب مورد)
۲	کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج تولید پایدار محصولات باغیانی	*	معاونت امور باغیانی سازمان حفظ نباتات شرکت خدمات حمایتی کشاورزی	موسسه تحقیقات علوم باغیانی موسسه تحقیقات گیاهپزشکی	/
۳	کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج تولید پایدار محصولات دام و طیور	*	معاونت امور تولیدات دامی سازمان دامپزشکی سازمان امور عشایری کشور	موسسه تحقیقات علوم دامی	/
۴	کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج تولید پایدار محصولات شیلاتی و آبزیان	*	معاونت امور تولیدات دامی سازمان دامپزشکی کشور سازمان شیلات کشور	موسسه تحقیقات شیلات کشور	/
۵	کمیته برنامه‌ریزی آموزش و ترویج منابع طبیعی (مدیریت پایدار جنگل، مرتع، آبخوان‌داری و بیابان‌زادگی)	*	دفتر ترویج، آموزش و مشارکت مردمی، متخصصین جنگلهای شمال و خارج از شمال، مرتع، آبخوان‌داری و بیابان‌زایی سازمان جنگل‌ها، مرتع و آبخیزداری کشور نماینده سازمان امور عشایر کشور	موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور پروژه‌شکده حفاظت خاک و آبخیزداری	/

ادامه جدول ۱- ساختار کمیته های ملی برنامه ریزی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

ردیف	نام کمیته	نمایندگان دفتر و معاونت های موسسه	معاونت ها/ سازمان های اجرایی	موسسات تحقیقاتی/ دانشگاه ها/ انجمن ها/ سایر	سایر
۴	کمیته برنامه ریزی آموزش و ترویج مدیریت پایدار آب و خاک	*		معاونت آب و خاک، مرکز توسعه مکانیزاسیون کشاورزی شرکت خدمات حمایتی	/
۷	کمیته برنامه ریزی آموزش و ترویج ظرفیت سازی تشکلهای کشاورزی و روستایی، بازار و کارآفرینی	*	- سازمان تعاون روستایی، سازمان امور عشایری کشور - دفتر ترویج، آموزش و مشارکت مردمی سازمان جنگل ها، مراتع و آبخیزداری کشور - معاونت توسعه صنایع تبدیلی و کسب و کارهای کشاورزی، وزارت تعاون	انجمن علمی ترویج و آموزش کشاورزی، متخصصان ترویج، آموزش، ارتباطات و توسعه روستایی دانشگاه تهران، دانشگاه همدان موسسه پژوهش های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی	/
۸	کمیته برنامه ریزی آموزش های رسمی بخش کشاورزی و منابع طبیعی	*		آموزش و پرورش متوسطه سازمان فنی و حرفه ای	/

جدول ۲- اعضای کمیته‌ها و کارگروه‌های مشورتی ملی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

ردیف	نام کمیته	نمایندگان دفاتر و معاونت‌های موسسه	معاونت‌ها/سازمان‌های اجرایی	موسسات تحقیقاتی / دانشگاه‌های انجمن‌ها/سایر	سایر
۱	کمیته مشورتی آموزش و ترویج مدیریت تحقیقات تولید محصول سالم و ارگانیک (IPM-IPCM)	*	مسارمان حفظ نباتات، دفتر محیط زیست معاونت زراعت، معاونت امور بانگانی معاونت امور تولیدات دامی	موسسه تحقیقات گیاه‌پزشکی، موسسه تحقیقات خاک و آب، موسسه تحقیقات بیوتکنولوژی کشاورزی موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه بذور نهال، موسسه تحقیقات علوم دامی کشور	اعضای مدعو از اتحادیه، نظام صنفی، مجمع ملی خبرگان و... (بر حسب مورد)
۲	کمیته مشورتی رهیافت‌های آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی و دانش‌پژوهی	*	دفتر ترویج، آموزش و مشارکت مردمی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور مختصان شاخص ملی و استانی دفتر ترویج سازمان امور عشایری کشور	انجمن علمی ترویج و آموزش کشاورزی مختصان ترویج، آموزش، ارتباطات و توسعه روستایی دانشگاه‌های منتخب	/
۳	کمیته مشورتی آموزش و ترویج مدیریت مخاطرات بخش کشاورزی و تغییرات اقلیمی	*	موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع سازمان‌های اجرایی مرتبط	موسسه تحقیقات علوم دامی کشور، موسسه تحقیقات علوم باغبانی موسسه اصلاح و تهیه بذر و نهال، موسسه تحقیقات فنی و مهندسی موسسه تحقیقات آب و خاک، موسسه تحقیقات گیاهپزشکی موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع و آبخیزداری موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور	اعضای مدعو از اتحادیه، نظام صنفی، مجمع ملی خبرگان و... (بر حسب مورد)
۴	کمیته مشورتی آموزش و ترویج جوانان روستایی	*	دفتر ترویج سازمان امور عشایری کشور دفتر ترویج، آموزش و مشارکت مردمی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور وزارت ورزش و جوانان	انجمن علمی ترویج و آموزش کشاورزی مختصان ترویج و آموزش کشاورزی توسعه روستایی دانشگاه‌های منتخب	/

ادامه جدول ۲- اعضای کمیته‌ها و کارگروه‌های مشورتی ملی آموزش و ترویج کشاورزی و منابع طبیعی

ردیف	نام کمیته	نمایندگان دفتر و معاونت‌های موسسه	معاونان/ سازمان‌های اجرایی	موسسات تحقیقاتی/ دانشگاه‌ها/ انجمن‌ها/ سایر	سایر
۵	کارگروه مشورتی آموزش و ترویج تنوع زیستی	*	- دفتر ترویج، آموزش و مشاورت مردمی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور دفتر ترویج سازمان امور عشایری کشور، معاونت امور تولیدات دامی	مرجع ملی ارتباطات، آموزش و آگاهی بخشی عمومی کنوانسیون تنوع زیستی موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع موسسه تحقیقات مورد دام	نماینده دانشگاه
۶	کمیته مشورتی ترویج و توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری		دفتر ترویج سازمان امور عشایری کشور	انجمن علمی ترویج و آموزش کشاورزی متخصصان ترویج،	نماینده دانشگاه

پیوست (۱):

«شایستگی‌ها و مهارت‌های ترویجی مورد نیاز مروجان در برنامه‌ریزی پهنه‌های بوم‌شناختی کشاورزی»

مجموعه‌ای از رهیافت‌ها، فنون و ابزارهای ترویجی، تسهیل‌گری و برنامه‌ریزی مبتنی بر چرخه اطلاعات باید توسط مروج مسئول پهنه کسب شده و با پشتیبانی محققان معین و کارشناسان موضوعی و سازمان‌های غیردولتی همکار، با اتکا بر امکانات محلی و آموزش کارآمد ذی‌نفعان پیاده شود. مولفه‌های کلیدی ترویجی در این فرایند راهبردی عبارتند از:

- (۱) تحلیل، شناسایی، سازمان‌دهی و گروه‌بندی افراد، ذینفعان در پهنه.
- (۲) نهادسازی و سازمان‌دهی گروه‌های یکپارچه مشارکتی در سطح بهره‌برداران.
- (۳) بررسی وضعیت موجود، نیازسنجی، تحلیل مشکلات بر اساس ساختارها و اطلاعات منطقه‌ای.
- (۴) واکاوی اهداف بر پایه اولویت مشکلات، انتخاب اقدام، تدوین برنامه کار و طرح عملیاتی در چهارچوب برنامه‌ریزی محلی با هدف ایجاد احساس مالکیت ذینفعان در پهنه‌های ترویجی.
- (۵) سازمان‌دهی دانش و تجربیات محلی و ظرفیت آنها و دخالت و مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌ریزی، تحلیل و اجرا.
- (۶) تلفیق سیاست‌ها، اهداف و مأموریت‌های ملی با دیدگاه‌ها و نیازهای محلی یا گروه‌های هدف.
- (۷) تبیین نقش‌ها و مسئولیت‌ها در میان طرف‌های مشارکت‌کننده با هدف ایجاد تعهد.
- (۸) استقرار سازمان کار مدیریت یکپارچه محلی مبتنی بر مشارکت فعال ذی‌نفعان محلی، ملاحظه و رعایت ارزش‌های بومی، انتخاب و اجرای رهیافت‌های

جامع، ظرفیت‌سازی در بدنه تشکلهای روستایی برای تطبیق برنامه‌های توسعه با شرایط متغیر اجتماعی-اقتصادی که به سرعت تغییر می‌یابد.

۹) شناخت دقیق ظرفیت‌های بالقوه در جامعه محلی و بسیج و انگیزش نیروها از راه تسهیل‌گری.

۱۰) یکپارچه‌سازی طرح‌ها و فعالیت‌های بیرونی و سودهی خدمات و حمایت‌ها در قالب توانمندسازی محلی.

۱۱) شناخت دقیق دستاوردهای گذشته و تجهیز و فعال‌سازی منابع داخلی.

برای پیاده‌سازی این فرایند، مروج مسئول پهنه (با هر زمینه تحصیلی یا تخصصی در هر مقطعی) باید برای داشتن نقش کارآمد و نیز راهبری نظام‌مند پهنه، رهیافت‌های ویژه ترویجی مرتبط با پیاده‌سازی این راهبرد را بیاموزد و مهارت خود را در پیاده‌سازی این رهیافت‌ها بهبود بخشد. بر اساس این رهیافت‌های ترویجی مبتنی بر تسهیل‌گری، یک مروج، برنامه‌های مختلف توسعه کشاورزی را در قالب یک نقشه راه مشخص، در پهنه راهبری خواهد کرد. پیاده‌سازی این فرایند در پهنه‌های ترویجی از راه فرایند تسهیل‌گری، ابزار و روش‌های ترویجی انجام می‌گیرد و ضروری است دوره‌های آموزشی ویژه‌ای برای افزایش مهارت مروج مسئول پهنه بر اساس سرفصل‌ها و عناوین آمده در جدول (۳) برای راهبری این برنامه در سطح پهنه انجام شود.

جدول ۳- مهارت‌های ارتباطاتی و تخصصی ترویجی مورد نیاز مروج مسئول پهنه برای مدیریت و

راهبری پهنه ترویجی

مأموریت /مهارت ترویجی	شرح مأموریت / مهارت مورد نیاز	رهیافت، فنون و ابزارهای ترویجی
مهارت شبکه‌سازی، نهادسازی و سازماندهی ذینفعان	تحلیل، شناسایی، سازماندهی و انسجام و گروه‌بندی افراد، ذینفعان، نهادها و عوامل دولتی، غیردولتی و مردمی مرتبط با برنامه‌های توسعه کشاورزی در پهنه در قالب سازمان کار یکپارچه مدیریت پهنه برای مدیریت مشکلات و پیشبرد برنامه مشترک از طریق فعال‌سازی گروه و هم‌افزایی توان‌ها در چرخه برنامه‌ریزی، حل مسئله، تصمیم‌سازی، مشارکت و همکاری متقابل در جهت توسعه کمی و کیفی فعالیت‌ها در پهنه‌های ترویجی	ابزارهای فرآیندی، فنون و فعالیت‌های ساختاری در مهارت تسهیلگری
مهارت نیازسنجی، ارزیابی و برنامه‌ریزی منطقه‌ای	مهارت ترویجی ویژه برای ارزیابی، نیازسنجی، شناخت مسایل، گردآوری اطلاعات و فعالیت سیستماتیک ترویجی برای دستیابی به استنتاج‌ها، نتایج، فرضیه‌ها و نقطه نظرها و جمع‌آوری اطلاعات جدید و برنامه‌ریزی مشارکتی با دخالت دادن همه ذینفعان که مشمل بر مجموعه‌ای از روش‌ها و ابزارهای مشارکتی برای تحقق فعالیت‌های کلیدی از جمله: (۱) تعیین گروه‌های مرجع، (۲) اعتمادسازی و سازماندهی گروه‌های کاری، (۳) ارزیابی‌های مشارکتی و روستایی، (۴) تعیین اهداف و اولویت‌های منطقه‌ای، (۵) تحلیل شرایط موجود، (۶) اجماع‌سازی در یک چارچوب برنامه اقدام مشترک، (۷) تدوین برنامه اقدام، و (۸) تعیین ملاحظات اجرایی منطقه‌ای در قالب کارگروهی است.	مدیریت مشارکتی چرخه پروژه PPCM
مهارت‌ها و ابزارهای تحلیل، نیازسنجی، مدیریت منابع و اکوسیستم	مجموعه مهارت‌های ویژه‌ای است که چهار اقدام کلیدی طراحی پهنه، ترانس‌بندی، راندوم‌گیری (انتخاب تصادفی) و طراحی با هدف نیازسنجی و شناخت آستانه‌های اقتصادی مزرعه توسط کشاورزان را در بر می‌گیرد. این اقدام کلیدی است که با هدف کمی‌سازی (تعیین شاخص) خطوط اقدام با ملاحظه حفظ معیشت و اقتصاد مزارع توسط خود کشاورزان صورت می‌گیرد.	GIS/ AESA PDM-PO / اسکن /مونیتورینگ/نقشه خوانی

مأموریت / مهارت ترویجی	شرح مأموریت / مهارت مورد نیاز	رهیافت، فنون و ابزارهای ترویجی
مهارت‌های ترویجی مدیریت اقدام و تدوین چارچوب منطقی	این مهارت‌ها برای تلفیق و یکپارچه‌سازی نتایج و اطلاعات به‌دست آمده از سه حیطه است: (۱) محیطی، (۲) تجربیات، دانش، نیاز و توقعات کشاورزان، (۳) دانش، نتایج یافته‌های تحقیقاتی و اهداف و سیاست‌های بخش کارشناسی در قالب یک برنامه کار مشترک مورد توافق همه ذی‌نفعان که در کوتاه‌ترین زمان ممکن صورت می‌گیرد.	PDM-PO برنامه اقدام / چارچوب منطقی برنامه‌های پهنه
مهارت نرم‌افزاری و مدیریت شبکه پشتیبان	ارتقای مهارت در ابزار و سیستم‌های نوین شناخت، تحلیل، برنامه‌ریزی، بررسی وضعیت موجود	
	سامانه‌های نرم‌افزاری برنامه‌ریزی	
مهارت در روش‌های نوین ترویج مشارکتی مزرعه‌ای برای توسعه فناوری و انسانی	رهیافت‌های تحولی ترویج مشارکتی برای نهادسازی مشارکتی، ارزیابی و برنامه‌ریزی مشارکتی، سازماندهی اجتماعی، توسعه مشارکتی فناوری، استقرار و توسعه فنون و یافته‌ها مرتبط با مدیریت مزرعه در کشاورزی است که فنون را به صورت یک بسته تلفیقی درون مزرعه‌ای با دخالت دادن ملاحظات اجتماعی و محیطی در منطقه هدف برای پذیرش کشاورزان پیاده می‌کند.	توسعه مشارکتی فناوری (PTD) / صندوق اعتباری تکنولوژی مدارس صحرایی کشاورزان (FFS) / پژوهش و ترویج در نظام‌های کشاورزی (FSRE)
برنامه‌ها، مأموریت‌ها و روش‌های ترویج، آموزش و انتقال یافته‌های متعارف ترویجی	مجموعه روش‌ها و رهیافت‌های ترویجی در سطح اجرایی برای نهادسازی نظام‌های بهره‌برداری، عرضه خدمات و انتقال یافته‌ها از جمله روز مزرعه، هفته انتقال یافته‌ها، طرح‌های مشارکتی تحقیق، ترویج و کشاورز (تحقیقی - ترویجی)، مزارع یا واحدهای نمایشی، کانون‌های یادگیری، سایت‌های جامع ترویجی، دوره‌های آموزش مهارتی بهره‌برداران، جلسات، بازدیدها و کارگاه‌های ترویجی، نمایشگاه و جشنواره، رسانه‌های دیداری و شنیداری و غیره	فنون تسهیلگری و روش‌های انتقال یافته‌ها، ترویج از طریق تشکل‌ها و تعاونی‌ها، ترویج از طریق بخش خصوصی، و آموزش بهره‌برداران
مستندسازی، نظارت و ارزیابی	استقرار سیستم و شبکه تحلیل اثربخشی فنی، فرایندی، نظارتی و اصلاحی در قالب شبکه تحت وب براساس دو نظام مستندسازی فنی و مستندسازی فرایندی	سامانه‌های نرم‌افزاری، ارزیابی مشارکتی، ارزیابی اثربخشی درونی و بیرونی

فهرست منابع

- ◆ بویل، پاتریک، جی. (۱۳۷۴). برنامه‌ریزی در فرایند توسعه: روش‌های نوین در برنامه‌ریزی آموزش بزرگسالان، ترجمه: غلامرضا احمدی و سعیده شهابی، نشر ققنوس، تهران: چاپ اول.
- ◆ شریفی مقدم، م. (۱۳۹۸). راهنمای پیاده‌سازی سایت‌های مدیریت جامع مشارکتی، دفتر ترویج دانش و فناوری کشاورزی. تهران: موسسه آموزش و ترویج کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی.
- ◆ کرمی دهکردی، ا؛ موسوی، س.ک و شریفی مقدم، م. (۱۳۹۸). راهنمای اقدام برای برنامه‌ریزی و مدیریت یکپارچه پهنه‌های تولیدی در نظام نوین ترویج. تهران: موسسه آموزش و ترویج کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی.
- ◆ معاونت ترویج کشاورزی. (۱۳۹۴). دستورالعمل جامع پهنه‌بندی عرصه‌های تولیدی در کشاورزی. تهران: معاونت ترویج سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی.
- ◆ معاونت ترویج کشاورزی. (۱۳۹۵). آیین‌نامه نظام نوین ترویج کشاورزی و منابع طبیعی. تهران: معاونت ترویج سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی.

برنامه‌ریزی مشارکتی پایین به بالا، تضمین‌کننده کارایی و
اثربخشی برنامه‌های آموزشی- ترویجی

